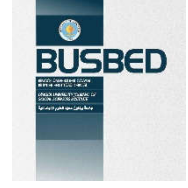

Makalenin Türü : Araştırma Makalesi
Geliş Tarihi : 10.05.2022
Kabul Tarihi : 12.10.2022
Düzeltilme Tarihi : 26.10.2023

<https://doi.org/10.29029/busbed.1114882>

TARİH, PANDEMİ, ORTAÖĞRETİM TARİH DERS KİTAPLARI*

Yusuf ARSLAN¹

ÖZ

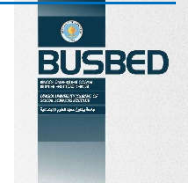
İlk olarak Çin’de başlayan coronavirus pandemisi bütün dünyada toplumsal hayatı durma noktasına getirmiştir. Pandemi her ne kadar tıbbın konusu gibi görünse bile eğitim ile ilişkisi de bulunmaktadır. Özellikle tarih eğitimi ile. Mazideki salgın hastalık vakalarına ilişkin bilgileri öğretmediyse bireylerden bugünkü durumu anlamlandırabilmeleri, muhakeme etmeleri, tutarlı davranışlar sergilemelerini beklemek rasyonel olur mu? Hakkında yeterince bilgi sahibi olmadığımız bir olayla karşılaştığımızda tepkileriniz nasıl olurdu? Bir şeyin geçmişteki parçalarıyla ilgili enformasyon verilip, bütünü hakkında yeterince fikir sahibi olmadıysanız hatayı nerede aramak gerekirdi? Bu makalede bu sorulara yanıt verilmeye çalışılmıştır. Nitel araştırma yöntemi baz alınarak yapılan bu çalışmada veriler betimsel analiz tekniği ile analiz edilmiş ve değerlendirilmeler yapılmıştır. Araştırmaya örneklem teşkil eden dokümanlar 2019-2020 yılı zorunlu ve seçmeli ortaöğretim tarih ders kitapları ile sınırlanmıştır. Dolayısıyla araştırmanın bulgu ve sonuçları yalnızca söz konusu yıllardaki ders kitapları ile sınırlı olup, diğer dönem ve sınıf kitaplarını kapsamamaktadır. Araştırma sonucuna göre ortaöğretim tarih ders kitaplarında geçmişteki salgın vakalarının kapsayan konular üzerinde yeterince durulmadığı ortaya çıkmıştır. Ayrıca, öğrencilere salgın hastalık vakalarının geçmişteki örneklerini ve atalarının bu vakalarla nasıl yüzleştiklerini öğretmenin aktüel bir ihtiyaç olduğu anlaşılmıştır. Hem onların geçmiş vakalardan ders çıkarmalarına hem de gelecekte oluşması muhtemel salgın vakalarına karşı daha bilgili ve hazırlıklı olmalarına tarih ders kitapları ile katkı yapmak olasıdır.

Anahtar Kelimeler: Tarih Ders Kitapları, Coronavirus, Tarih ve Salgın Hastalıklar, Holistik Tarih.

* Bu çalışmanın özet hali, *Latin American Conference on Social Sciences & Humanities, Mexico, November, 5-6, 2021 kongresinde sunulmuştur.*

¹ Doç. Dr., Batman Üniversitesi Psikoloji Bölümü. dryusufarslan@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-1120-8627>.

Article Type : Research Article
Date Received : 10.05.2022
Date Accepted : 12.10.2022
Revision Date : 26.10.2023

<https://doi.org/10.29029/busbed.1114882>

HISTORY, PANDEMIC, SECONDARY HISTORY TEXTBOOKS*

Yusuf ARSLAN¹

ABSTRACT

The coronavirus pandemic, which first started in China, has *brought social life to a standstill all over the World*. Although the pandemic seems to be one of the subjects in medicine and health, it has also a significant relationship with history education. Would it be rational to expect individuals to make sense of the current situation, negotiate, and exhibit consistent behaviors, if they were not informed completely about pandemics in the past? How would you react when you face with such an incident if you do not have any idea about the subject matter? If you are uninformed about the issue or destroyed for lack of knowledge you need, then how can you find the sources of error?

Based on the qualitative research method, this study attempts to find the answer to these questions. The data were analyzed with the descriptive analysis technique and the conclusions were drawn from the responses. The samples constituting this study are limited to the history textbooks of Compulsory and Elective Secondary Education that were used between the years 2019-2020. Therefore, the findings and results of the study are restricted only to the textbooks of the years mentioned above. Moreover, they do not cover any other academic semesters and textbooks. According to the results of this study, it has been observed that the subjects covering the past epidemic cases that take place in secondary school history textbooks are not sufficiently mentioned. It has also been found that there has been a very crucial demand to teach students about past examples of epidemic cases and how their ancestors overcame them by getting rid of these cases. In conclusion, it is possible to contribute history textbooks to make students learn from their ancestors and be more knowledgeable to defend themselves if they face such epidemic cases in the future.

Keywords: History textbooks, Coronavirus pandemic, History and Epidemics, Holistic History.

---

* The summary of this study was presented at the Latin American Conference On Social Sciences & Humanities, Mexico, November, 5-6 2021.

¹ Associate Professor., Batman University, Psychology Department, dryusufarslan@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-1120-8627>

1.GİRİŞ

Türkiye’de modern anlamda tarih derslerinin tarihi 19. Yüzyılın ortalarına kadar geri götürülebilir. İlk rüştiye olarak kabul edilen Mekteb-i Maârif-i Adli’nin 11 Şubat 1839 tarihli layihasında tarih dersi de yer almaktadır. Derslerde okutulan tarih ders kitapları, genellikle Fransızca tarih ders kitaplarından yapılan tercüme model alınarak hazırlanmıştır (Doğanay, 2010, s: 109). Rüştiyenin açıldığı yıllar, Fransız İhtilali’nin etkilerinin hissedildiği dönemlerdir. Devrimle birlikte milliyetçilik akımı ortaya çıkmıştır. Fransız tarih ders kitapları dönemin ruhuna uygun olarak milliyetçi siyasi tarihe uygun şekilde yazılmıştır. Modern anlamda tarih dersi vermek isteyen Osmanlı yöneticileri tarafından model alınan Fransızca tarih ders kitaplarındaki bu anlayış sonraki yıllara bir bakiye olarak kalmıştır. Şimşek’in (2008, s: 8) tespit ettiği gibi siyasi tarih anlayışı Mekteb-i Harbiye’de askeri tarih dersleriyle sürmüştür. Cumhuriyetin ilk yıllarında uluslaşma fikrine göre tarih dersleri de siyasi/askeri tarihe göre kurgulanmıştır. 1970’li yıllarda sağ-sol kavgası, 1980’deki askeri darbe, 1990’larda ülkenin Doğu-Güneydoğu bölgelerinde artan terör olayları da tarih derslerinde siyasi/askeri tarihin sürmesine katkı yapmıştır.

2004 yılında ilköğretim ders programları kısmen yenilenmiş ve buna paralel olarak ders kitaplarında revizyonlar gerçekleştirilmiştir. Yeni sosyal bilgiler ders programlarında “tüm dünyada bireysel, toplumsal ve ekonomik alanda yaşanmakta olan değişimi ve gelişimi; ülkemizde de demografik yapıda, ailenin niteliğinde, yaşam biçimlerinde, üretim ve tüketim kalıplarında, bilimsellik anlayışında, toplumsal cinsiyet alanında, bilgi teknolojisinde, iş ilişkileri ve iş gücünün niteliğinde, yerleşme ve küreselleşme süreçlerindeki değişim ve gelişimleri, Avrupa Birliği norm ve değerlerinin eğitim sistemimize ve programlarımıza yansıtma” zorunluluğundan bahsedilmektedir (MEB,2005, s: 45). İncegöl’ün ifade ettiği gibi söz konusu değişim hayat bilgisi programında 1., 2., 3. sınıfların “*Dün, Bugün, Yarın*” ünitelerinde; yine sosyal bilgiler 4. sınıf programında “*Geçmişimi Öğreniyorum*” ünitesinde; yine 5. sınıf programında “*Adım Adım Türkiye*” adlı ünitenin “*Yerel Tarih Çalışması*” etkinliğinde; 2004 yılı 7. sınıf “*Ülkemizde Nüfus*” adlı ünitenin “*Doğduğumuz Yerden Doyduğumuz Yere*” adlı etkinliğinde ve son olarak 2004 yılı 8. sınıf inkılap tarihi dersinde öğrencilerin yerel ve sözlü tarihle ilgili araştırma yapmaları istenmiştir (2010, s: 17-24). Böylece sosyal bilgiler ders kitaplarında siyasi tarihin yanında yerel ve sözlü tarih konuları kısmen de olsa eklenmiştir. Birbirinden bağımsız araştırmalar göstermiştir ki yapılan bu kısmi yenilik bile öğrencilerin tarih derslerine karşı merak ve ilgisini arttırmış, akademik başarıyı yükseltmiştir (Aktekin:2009; Arslan: 2012; Işık:2008; Köse ve Yıldız: 2012; Sarı:2007). Fakat açık yüreklilikle ifade etmek gerekir ki, ders kitaplarında bir yenilik olmuşsa da siyasi/askeri tarih bugün de tarih ders kitaplarında egemenliğini korumaktadır. Bu durum kısa vadede değişmeyecek gibi görünmektedir. Tarih ders kitapları bu nedenle pek çok araştırmacı tarafından eleştirilmiştir. Özbaran (1998a-1998b); Kabapınar (1998), Tekeli (2000), Aydın (2001), Safran (2002), Koç (2002), Yıldız (2003), Köstüklü (2004), Aslan (2005), Usta (2011), Bal (2012), Demircioğlu (2014), Şimşek (2016) bu yönde araştırma raporları yayımlamışlardır.

2.BÜTÜNCÜL (HOLİSTİK) TARİH

Edebiyat, sanat, teoloji konularında olduğu gibi eğitim ve tarih konusunda eleştirel yaklaşımlar Rönesans döneminde filizlenmiştir (Sonal: 2021). Çağdaş sorunlar karşısında insanın çözüm arayışı o günden başlamış, kümülatif tecrübeyle ilerlemiştir (Alkayış: 2020). Holistik tarih anlayışı ilk kez Aydınlanma döneminde dile getirilmişse de Annales Ekolü ile bu anlayış genişlemiştir (Şimşek, 2008, s: 10). 1929 yılında Fransa’da Marc Bloch ve Lucien Febvre tarafından kurulan bir tarih dergisinden ismini almış olan bu ekolün, Braudel, Ladurie, Ferro’nun çalışmalarıyla tanınırlığı artmıştır. Annales Ekolü savunucuları, “*sosyal tarih*”, “*toplumsal tarih*” gibi vurgularla, sosyoloji, ekonomi, sosyal psikoloji, antropoloji, tıp gibi çeşitli bilimlerle tarih biliminin işbirliğini önermiş, siyasi tarih anlayışı yerine sosyal ve holistik tarih anlayışını önermişlerdir. Türkiye’de bu yönde ilk eserleri verenlerin başlıcaları Fuad Köprülü, Bahaeddin Ögel, Ömer Lütfi Barkan, Halil İnalçık, Mustafa Akdağ olmuştur.

2004 yılında başlatılan Sosyal Bilgiler ders kitabındaki sosyal tarihçilik deneyimi göstermiştir ki, tarihi çeşitlendirmek, zenginleştirmek, bütünsel öğretmek derslerdeki başarıyı arttırmaktadır. Türkiye’de 2008 yılında buna ilk dikkati çekenlerden biri olan Şimşek (2008), “*Tarih derslerinde bütünsel öğrenme: Gestaltçı yaklaşımdan Holistik yaklaşıma bir bakış denemesi*” adlı makalesinde tarih derslerinde bütünsel-holistik öğrenmenin önemiyle ilgili detaylı bir değerlendirme sunmuştur.

“Holistik eğitim, öğrencileri hayatta karşılaşılabilecekleri her türlü zorlukla başa çıkabilecekleri şekilde hazırlamaya odaklanan bir metodolojidir. Holistik eğitimin ardındaki en önemli teoriler, kişinin kendini öğrenmesi, sağlıklı

ilişkiler, olumlu sosyal davranışlar geliştirmesi, sosyal ve duygusal gelişim ve gerçeği görme yeteneğidir” (Web 1).

Harris’ten aktaran Miller’e (2005, s: 36) göre holistik teriminin kendisi 1979 yılında bir grup hümanist psikolog ve eğitimcinin Kaliforniya’da düzenlediği konferansta kullanılmaya başlanmıştır. “Bu kavram 1980’lerde Kanadalı bilgin John P. Miller (1988) tarafından “*The Holistic Curriculum* (Bütüncül Müfredat)” isimli eser ve *Holistic Education Review* adlı dergi ile ismini duyurmuştur (Miller, 2005, s: 36). Miller ve arkadaşlarının (1990) yayımladığı “*Holistic Learning: A Teacher's Guide to Integrated Studies*” adlı eser ile adı geçen kavram daha geniş kitleler tarafından tanınmıştır.

“Holistik eğitim, bilginin bütün olarak öğretilmesinin, parçalar halinde öğretilmesinden daha verimli ve etkili bir yol olduğunda ısrarcıdır.” (Miller ve arkadaşları: 1990). Wong (2011), Kolb ve Kolb (2009), Korthagen (2004), Cmkovic vd. (2006) holistik eğitimin başarısını kanıtlayan araştırma raporları yayımlamışlardır. Bugün Montessorri eğitimleri ile üne kavuşmuş özel okul ve kolejler, başarılarını verdikleri holistik eğitim ile açıklamaktadırlar.

Tarih derslerinde holistik yaklaşımın sunduğu yararlar için Şimşek’in (2008, s: 11) belirttiği, tarihin kolay öğrenilmesi, derslerin zevkli hale gelmesi gibi nedenler öncelikle sıralanabilir. Bununla birlikte tarih öğretiminin başat amaçlarından olan öğrencilerde “tarihsel perspektif geliştirmek” de bu yararlardan sayılabilir.

3.TARİH VE SALGINLAR

Tarih, geçmişteki insanların nasıl davrandıklarını anlamamıza ve öğrenmemize yardım eden bilimin adıdır (Demir: 2016). Tarih sadece siyasi/askeri/diplomatik olayların belli bir kronolojik silsile ile öğretilmesi değil, sosyal, iktisadi ve aynı zamanda tıbbi vakaların yol açtığı değişimin de bilimidir. Hatta tıbbi vakalar tarih boyunca kimi askeri, diplomatik, siyasi, sosyal, iktisadi tarih olaylardan daha da önemli olmuştur. Nitekim Büyük İskender’in 33 yaşında cüzzamdan, Yavuz Sultan Selim’in 49 yaşında şarbondan, Kanuni Sultan Süleyman’ın 71 yaşında guttan, Mustafa Kemal Atatürk’ün 57 yaşında sirozdan ölmesi bu teze destek veren aleni kanıtlardır.

Bugün olduğu gibi, tarihin başlangıcından beri uygarlıklar salgın hastalıklar tarafından değiştirilmiştir. Atina Vebası, Atina ve Sparta arasındaki güç dengesini değiştirip Perikles’in altın çağını ve antik dünyadaki Atina hâkimiyetini sona erdirip Yunanistan’ın çöküşüne sebep olmuştur (Cunha, 2004: xi). Roma İmparatorluğu’nun çöküşüne neden olan etkenlerden birinin Justinian Vebasının yaptığı tahribat olduğu söylenmektedir (Lewis, 1998, s: 60-65). 1347 Veba Salgını Avrupa’da derin sosyal, ekonomik, politik sonuçlar doğurmuş, kent yaşamı, yerel yönetimler, ekonomi, nüfus, çevre, din ve tıp bilimine etkileri ve katkıları olmuştur (Özden ve Özmat:2014). “*Tüfek, Mikrop, Çelik*” adlı eserde Diamond (2016), Avrupalıların Amerika’da koloni kurma girişimlerinin başladığı dönemde beraberinde taşıdıkları mikroplara karşı herhangi bir bağışıklığı bulunmayan Amerikan yerli popülasyonunun hastalıklardan kırılma uğradıklarını ifade eder. Son kertede, farklı zaman ölçekleri ve farklı yerleri göz önüne alarak Crosby (2009), Diamond (1997), Ladurie (1981) ve benzerlerinin yaptığı araştırmalar da göstermiştir ki, virüs, enfeksiyon, pandemi, salgın hastalıklar insanlık tarihinin gerçekleridir” (McMillen: 2013).

Dikkatli bir gözle maziye bakıldığında pandeminin yol açtığı sonuçlar ile siyasi-askeri olayların sonuçlarının şaşırtıcı derecede benzerlik gösterdiği görülebilir. İnsanlar sadece ihtilal, darbe veya savaşlarda toplu mezarlara gömülmekte, pandemi de toplu mezarlar bir rutin olmaktadır. Komisyonlar, kurullar, acil müdahale ekipleri isyan, işgal, savaş günlerinde olduğu kadar pandemi zamanlarında da teyakkuza geçmektedir. Askerler, polisler, doktorlar, hemşireler, hastabakıcılar her zaman bir savaş veya isyan sırasında ön cephede can vermemekte, pandemi zamanlarında da ön cephede kritik roller üstlenmekte, canlarından olmaktadır. Kentlerin hayalet şehirlere dönmesi, karantina günleri, sadece savaş dönemlerinde gerçekleşmeyip, pandemiyle birlikte yaygın şekilde gözlenen durumlardır. Mülkiyeliler, tıbbiyeliler, asker ve polislerin izinleri sadece bir ihtilal, isyan, savaş zamanında izinleri kaldırılmıyor, pandemiyle mücadelede de izinleri kaldırılan ilk bu gruplar olmaktadır. Toplumsal ve iktisadi düzenin tahrip olması, asayişin kontrolden çıkması isyan, ihtilal, savaşlar kadar pandemi döneminde de gerçekleşebilmektedir. Pandemi döneminde görülen insan ve ürün hareketlerindeki kısıtlama, ani nüfus düşüşleri, belli ürünlere ulaşamama, üretimin durması, okulların kapanması, ibadetlerin durması, sağlık hizmetlerine erişimde zorlanma, kara-hava-deniz trafiğinin durması, sokağa çıkma yasakları, hastaların tecrit edilmesi, her zamankinden daha otoriter kararlar alınması, bireysel / toplumsal kaygı, stres, pesimizm gibi psikolojik rahatsızlıklar isyan, ihtilal, işgal, savaş dönemlerini aratmamaktadır. Böyle zamanlarda kullanılan dil, dezenformasyon furyası, totaliterlik hatta özel giysi ve ekipmanların da ekstrem zamanlardaki gibi olduğunu belirtmek gerekir.

Böylece mazi olarak tarihin, dar bir siyasi, askeri, diplomatik kadrajdan öte “enfeksiyon ve salgınları tanımlayan, bir salgını diğerinden ayıran, patojenik mikroorganizmaları izole eden veya karakterize eden, tanı koymaya çalışan, imkanlara göre testler geliştiren, öncü tedaviler, önleyici halk sağlığı önlemleri geliştiren veya enfeksiyonları önlemek için aşı veya kemoprofilaksi geliştiren birey ve toplulukların çabalarının da tarihi” olduğunu anlamış oluyoruz (Cunha, 2004, s: xi). Bu arı gerçeğe rağmen tarih ders kitaplarında insanlık tarihinin en önemli konularından biri olan salgın hastalıklardan hemen hemen hiç bahsedilmediğini görürüz. Konu ile ilgili Cencen’in (2020) “*Salgın Hastalıkların Cumhuriyetten Günümüze Lise Tarih Ders Kitaplarında İşlenişine Genel Bir Bakış*” adlı makalesi de bu gerçeği kanıtlamıştır. Bu makalede araştırmacı; veba, kızamık, çiçek vb. hastalık kavramlarını baz alarak içerik analizi yapmış ve çok çarpıcı sonuçlara ulaşmıştır. Tarafımızdan yapılan bu araştırma ise “*salgın, pandemi, bulaş yolları, mikrop, virüs*” kavramlarını örneklem alması bakımından söze konu araştırmadan farklılık göstermektedir.

4.YÖNTEM

4.1. Araştırmanın Deseni

Bu araştırma nitel araştırma yöntemi ile gerçekleştirilmiştir. “Bir problemin çözümüne ilişkin gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama tekniklerinin kullanıldığı nitel araştırmalar, daha önceden bilinen veya fark edilmemiş problemlerin algılanmasına, probleme ilişkin doğal olguların gerçekçi bir şekilde ele alınmasına yönelik öznel-yorumlayıcı bir süreci ifade etmektedir” (Baltacı, 2019, s: 369).

4.2. Evren ve Örneklem / Çalışma Grubu

Araştırma evreni ortaöğretim tarih ders kitaplarıdır. Örneklem teşkil eden ders kitapları 2019-2020 yılı Zorunlu ve Seçmeli Ortaöğretim Tarih Ders kitapları ile sınırlanmıştır. Toplamda 6 ders kitabı örneklem alınmıştır. Örneklem alınan ortaöğretim tarih ders kitapları aşağıdaki gibidir:

Tüysüz, S. (2019). Ortaöğretim Tarih 9. Sınıf Tarih Ders Kitabı.

Yılmaz, A. (2019). Ortaöğretim Tarih 10. Sınıf Tarih Ders Kitabı.

Yüksel, E. vd. (2019). Ortaöğretim Tarih 11. Sınıf Tarih Ders Kitabı.

Yılmaz, D. vd. (2019). Türk Kültür ve Medeniyet Tarihi Ders Kitabı.

Çevik, A. vd. (2019). Ortaöğretim İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük 12. Sınıf Ders Kitabı.

Alemdar, E., & Keleş, S. (2019). Çağdaş Türk ve Dünya Tarihi Ders Kitabı.

Makale verilerine betimsel analiz tekniği ile ulaşılmıştır. Betimsel analiz, dokümanlar ya da mülakatlardan toplanan verilerin doğrudan alıntılar yapılarak yorumlanıp değerlendirildiği bir analiz tekniğidir. Betimsel analiz yapılırken belirlenmiş olan konu ile ilgili 5 farklı kavram (“*salgın, pandemi, bulaş yolları, mikrop, virüs*”) için frekanslar işlenmiştir. Frekanslar (sayısallaştırmalar) sayesinde bir kavramın kaç defa yinelendiğini görmek mümkün olmuştur. Bununla birlikte tablolara işlenen frekansların yer aldığı ünite ve paragraflar sayesinde kavramlar daha anlaşılır kılınmış, kavramlar arasında mukayese yapılması ve yorumlanması daha kolay olmuştur. Sözü geçen “*salgın, pandemi, bulaş yolları, mikrop, virüs*” kavramlarının baz alınma nedeni küresel boyutlarda ölümcül sonuçlara sebep olarak insan, doğa ve tarih arasındaki ilişkinin sorgulanmasına yol açan coronavirus pandemisinin aktüelliği olmuştur. Pandemi ile tarih ders kitaplarının “mazideki günümüze” ilişkin üslup ve yaklaşımı nasıldır? sorusu araştırmacı için ilgi uyandıran bir problem konusu olmuştur. İncelenen tarih ders kitapları yalnızca “*salgın, pandemi, bulaş yolları, mikrop, virüs*” kavramları baz alınarak incelenmiş ve değerlendirilmiştir. Dolayısıyla bu makalenin iddia ve sonuçları yalnızca bu kavramlar bağlamında bir anlam ifade etmektedir.

5.BULGULAR

2019-2020 ortaöğretim tarih derslerinin isimleri ve konuları başlıklar halinde aşağıda listelenmiştir.

5.1. Zorunlu ve Seçmeli Lise Tarih Ders Konuları Listesi

9. Sınıf Tarih (Zorunlu)

- Tarih ve Zaman
- İnsanlığın İlk Dönemleri
- Orta Çağ'da Dünya
- İlk ve Orta Çağlarda Türk Dünyası

- İslam Medeniyetinin Doğuşu
- Türklerin İslamiyeti Kabulü
- İlk Türk İslam Devletleri

10. Sınıf Tarih (Zorunlu)

- Yerleşme ve Devletleşme Sürecinde Selçuklu Devleti
- Beylikten Devlete Osmanlı Siyaseti (1302-1453)
- Devletleşme Sürecinde Savaşçılar ve Askerler
- Beylikten Devlete Osmanlı Medeniyeti

- Dünya Gücü Osmanlı Devleti (1453-1595)
- Sultan ve Osmanlı Merkez Teşkilatı
- Klasik Çağda Osmanlı Toplum Düzeni

11. Sınıf Tarih (Zorunlu)

- Değişen Dünya Dengeleri Karşısında Osmanlı Siyaseti (1595-1774)
- Değişim Çağında Avrupa ve Osmanlı
- Uluslararası İlişkilerde Denge Stratejisi (1774-1914)
- Devrimler Çağında Değişen Devlet-Toplum İlişkileri
- Sermaye ve Emek
- XIX ve XX. Yüzyılda Değişen Gündelik Hayat

Türk Kültür ve Medeniyet Tarihi (Seçmeli)

11. sınıf Türk Kültür ve Medeniyet Tarihi dersi seçmeli bir ders olup, ders kitabı yedi üniteden oluşmaktadır.

- Türklerde Devlet Teşkilatı
- Türklerde Toplum
- Türklerde Hukuk
- Türklerde Ekonomi
- Türklerde Eğitim ve Bilim
- Türklerde Sanat
- Türklerde Spor

12. Sınıf İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük (Zorunlu)

- 20. Yüzyıl Başlarında Osmanlı Devleti ve Dünya
- Milli Mücadele
- Atatürkçülük ve Türk İnkılabı
- İki Savaş Arasındaki Dönemde Türkiye ve Dünya

- II. Dünya Savaşı Sürecinde Türkiye ve Dünya
- Toplumsal Devrim Çağında Dünya ve Türkiye
- 21. Yüzyılın Eşiğinde Türkiye ve Dünya

Çağdaş Türk ve Dünya Tarihi (Seçmeli)

12. sınıf Çağdaş Türk ve Dünya Tarihi ders kitabı beş üniteden oluşmaktadır. Bu ders, seçmeli derstir.

- İki Küresel Savaş Arasında Dünya
- I. Dünya Savaşı
- Soğuk Savaş Dönemi
- Yumuşama Dönemi ve Sonrası
- Küreselleşen Dünya

Zorunlu ve seçmeli tarih ders kitabı konuları değerlendirildiğinde 39 üniteye siyasi/askeri/diplomatik konuların dikkat çekici şekilde ağırlıkta olduğu anlaşılmaktadır. Ders kitaplarında, Türkler’de toplum, hukuk, sanat, spor vb. konulara değinilirken Türkler’de insan sağlığına ilişkin hiçbir konu başlığına rastlanmamaktadır. Sanki Türk toplumlarında insan sağlığının korunması, sürdürülmesi, geliştirilmesinin hiçbir değeri yokmuş; salgın, pandemi, bulaş yolları, mikrop, virüs gibi toplum sağlığını ilgilendiren meseleler sanki Türklerin dünyasının dışındaymış gibi mahzurlu bir tutum hemen göze çarpmaktadır. Ders kitabı yazarlarının 6 kitaptan teşekkül eden 39 üniteyi hazırladıklarında sağlıklı bireyler olmadan sağlıklı toplum ve devletlerin de olamayacağından habersiz oldukları elbette düşünülemez. Buradaki problemin ders kitabı yazarlarının siyasi konuları öne çıkarırken, insan ve toplum sağlığı gibi diğer konuları kenarda tutan yaklaşımları olduğunu ifade etmek gerekir.

Tarih ders kitapları örneklem kavramlar baz alınarak içerik analizine tabi tutulduğunda aşağıdaki tabloda yer alan şaşırtıcı verilere ulaşılmıştır.

Tablo 1.

Ortaöğretim Tarih Ders Kitaplarındaki “Salgın, Pandemi, Bulaş Yolları, Mikrop, Virüs” Kavramlarına İlişkin Veri Tablosu

Ders Kitabı Adı	Zorunlu/Seçmeli	Sınıf	Kavram ismi	F	Geçtiği Sayfa
Ortaöğretim 9. Sınıf Tarih Ders Kitabı	Zorunlu	9. sınıf	Salgın	1	11
			Pandemi	-	-
			Bulaş yolları	-	-
			Mikrop	-	-
			Virüs	-	-
Ortaöğretim 10. Sınıf Tarih Ders Kitabı	Zorunlu	10. sınıf	Salgın	2	14;57
			Pandemi	-	-
			Bulaş yolları	-	-
			Mikrop	1	100
			Virüs	-	-
Ortaöğretim 11. Sınıf Tarih Ders Kitabı	Zorunlu	11. sınıf	Salgın	1	195
			Pandemi	-	-
			Bulaş yolları	-	-
			Mikrop	-	-
			Virüs	-	-
Türk Kültür ve Medeniyet Tarihi	Seçmeli	11. sınıf	Salgın	1	179
			Pandemi	-	-
			Bulaş yolları	-	-
			Mikrop	-	178;187
			Virüs	-	-
İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük	Zorunlu	12. sınıf	Salgın	5	35;36;43;129
			Pandemi	-	-
			Bulaş yolları	-	-
			Mikrop	-	-
			Virüs	-	-
Çağdaş Türk ve Dünya Tarihi	Seçmeli	12. sınıf	Salgın	-	-
			Pandemi	-	-
			Bulaş yolları	-	-

Mikrop	-	-
Virüs	-	-

Tablo 1’den de anlaşılacağı üzere tarih ders kitaplarında, insanlık tarihine damga vurmuş “salgın hastalık, pandemi, mikrop, virüs, bulaş yolları” kavramlarına ve bunların tarihte oynadığı role ilişkin bilgilerin yüzeysel ve eksik olduğu görülmüş ve anlaşılmıştır. Araştırmaya konu 1450 sayfa tutan tüm ortaöğretim tarih ders kitapları içinde salgın kavramından 9 kere, mikrop kavramından 3 kere bahsedilirken, pandemi, bulaş yolları, virüs kavramından hiç bahsedilmemiştir. Hatta ders kitaplarında söze konu kavramların adı zikredilmişse de içeriğine ve kapsamına ilişkin bilgi verilmesi söz konusu olmamış, yalnızca tarihsel bir olayın nedeni ya da sonuçlarından biri olarak araçsallaştırılmıştır. Söze konu kavramların geçtiği paragraflar incelendiğinde salgın ve mikrobun altı harfli bir kelime olmaktan öte başkaca ne tür işlev ve özellikler ihtiva ettiğine, tarihsel olaylardaki dramatik rolüne dair tek satırlık açıklamaların bile yapılmadığı görülmüştür. Bir şeyin bazı parçaları hakkında bilgi verilip diğer parçalarından bahsedilmez ise o şeyin bütünü ile ilgili öğrenme ve çıkarımlar da hatalı çıkacaktır. Mevlana’nın ünlü eseri Mesnevi’de geçen fil hikâyesinde anlatıldığı gibi doğru tarifler olsa bile tanım daima yanlış çıkmaktadır. Tarih ders kitaplarında anlatılan tarihin durumu da hikâyedeki filden farksızdır.

Salgın hastalık kavramından ilk olarak 9. Sınıf Ders Kitabı’nın “*Tarih ve Tarihin Konusu*” başlıklı bölümünde bahsedilmiştir. Yazar (Tüysüz, 2019, s: 11): “...*Tarih, esas olarak insanın bilinçli faaliyetleri sonucunda ortaya çıkan eserleri ve değişimleri konu edinmekle birlikte insanın iradesi dışında gelişen olaylarla da ilgilenir. Çünkü depremler, volkanik patlamalar, su baskınları, kuraklık ve salgın hastalıklar gibi olaylar insanlık tarihinin akışını değiştirir. Örneğin bir veba salgını kitlesel ölümlere yol açarak devletlerin askeri, ekonomik açıdan ve nüfus bakımından zayıflamasına yol açabilir.*” şeklinde tarihin salgın hastalıklar konusu ile de ilgilenmek olduğunu ileri sürmüş olmasına karşın sonraki sayfaların hiçbirinde bu kavramdan bahsetmeyerek kendi iddialarını kendisi çürütmüştür. Sonraki 7 ünite, 40 başlık, 92 alt başlıktan teşekkül eden sayfalarda olabilecek en bariz biçimiyle siyasi tarih yazıcılığı örneği sergilenerek askeri/siyasi/diplomatik tarihin dışına çıkılmamış, 9.sınıf öğrencilerine tarihin askeri/siyasi/diplomatik arenadaki olayların bilimi olduğu zımni biçimde empoze edilmiş, salgın hastalıklar, pandemi, bulaş yolları, virüs, mikrop gibi tarihin seyrini dramatik şekilde değiştiren öğeleri tarih biliminin dışına atmıştır. Eskiden beri parçacı ve indirgemeci bir biçimsellik ile hazırlanmasında hiçbir sakınca görülmemiş olan tarih ders kitaplarındaki bu mahzurlu tarz ve üslup, öğrenciler nezdinde kitaplara karşı fazladan ilgi oluşturmadığı gibi aksine öğrenciler arasında yaygın şekilde ilgisizliğe ve olumsuz imaja sebep olmaktadır (Şimşek, 2008, s: 15; Yılmaz & Avcı, 2018, s: 5). Hatta 9. sınıflarla yapılan bir araştırmada öğrencilerin %79’u bu yönüyle tarih ders kitaplarını çok sıkıcı bulduğunu bile ifade etmiştir (Arslan, 2007, s: 127).

10. Sınıf ders kitabının (Yılmaz, 2019:14) “*Anadolu’ya Türk Göçleri*” başlıklı bölümünde salgın kavramından “...*XI. yüzyılın başlarında Oğuz Yabgu Devleti’nin yıkılmasından sonra, daha çok hayvancılıkla geçimlerini sağlayan Oğuz Türklerinin büyük bir kısmı, kuraklık, salgın gibi tabii olaylar ve Kıpçakların baskıları, Moğol asıllı Karahitayların saldırıları yüzünden Horasan’a göç etmek zorunda kalmışlardı.*” şeklinde bahsedilerek, kitlelerin Horasan bölgesine doğru göçe zorlanmasında salgının ana faktörlerden biri olduğu vurgulanmış olsa da toplumu derinden etkileyen dönemin salgın hastalıklarının neler olduğundan, bulaş yollarından, sebep/sonuçlarından hiç bahsedilmemiş vakaların insan sağlığını doğrudan ilgilendiren yönü adeta geçiştirilmiştir. Bir başka deyişle yazar, göstermiş ama teferruata girmemiş, işaret etmiş ama üzerinde durmamış, bahsetmiş ama açıklamaya değer bulmamıştır. Aynı eleştiri, kuraklık kavramı için de geçerlidir. Tarih boyunca kuraklık da yol açtığı kıtlık, sefalet ile tıpkı salgın hastalıklar gibi büyük ve dramatik buhranlara yol açarak tarihi olayların ana sebeplerinden biri olmuştur. Osmanlı arşiv belgelerinde kuraklık ve kıtlık dönemleri için sıklıkla *kâht-u gala* ifadesinin kullanıldığı düşünüldürse kuraklığın tarihin akışındaki yeri ve önemi daha iyi anlaşılacaktır. Yazarın alabildiğine yüzeysel olarak sunduğu bilgiler yüzünden öğrencilerin hem mazideki insanların çektiği acıları anlaması zorlaşmakta hem de tarihin bütününe ilişkin tarih bilgisini geliştirmelerine katkı yapmamaktadır. Bu özgül gerçeğe karşın ders kitabı yazarı siyasi konulara olan üslup düşkünlüğünü sonraki sayfalarda da sergilemiştir. Yazarın tarih yazıcılığı anlayışı nedeniyle öğrenciler geçmişte yaşanmış tarihi bütün yönleriyle öğrenmekten alıkonulmuş olmaktadır. Bu yaklaşım aynı zamanda öğrencilerin geçmişte yaşanmış olayların bütününe öğrenme haklarının da gaspı anlamına gelmektedir. Kitapta “*Osmanlı Devleti’nin Rumeli ve Balkanlarda Hâkimiyet Kurmasındaki Etkiler*” başlıklı bölümünde “...*bu dönemde bütün Avrupa’yı ve Balkanları etkileyen büyük veba salgını yüzünden nüfus azalmış, halk bitkin ve çaresiz durumda âdeta bir kurtarıcı bekler duruma gelmişti.*” (s.57) şeklindeki tarih yazıcılığında da aynı kusurlu üslup kendini tekrar etmiştir. Bütün Avrupa’yı ve Balkanları etkileyen, nüfusun azalmasına yol açan, halkı bitkin ve çaresiz bırakan bu büyüklükteki bir salgının neden ve sonuçlarından, salgının iç ve dış etkilerinden, salgınla mücadele yöntemlerinden bahsedilmemiş olması yazarın tarihte neyin önemli neyin önemsiz olduğuna ilişkin zihni kavrayışından, başka bir deyişle algısal seçiciliğinden ve neye tarih dediği görüşünden bağımsız değildir. Tarih ile uğraşanların bildiği üzere tarih; geçmişte yaşanmış ama gelecekte de yaşanması

muhtemel kabul edilen olayların öğrenilerek dersler çıkarılması ve kümülatif deneyimlerin diğer kuşaklara aktarılması gereken fikri düşünceden ortaya çıkmış bir bilim dalıdır. Tarihin geçmişi öğrenme ve geçmişten ders çıkarma bilimi olduğu düşünüldüğünde geçmiş toplumları dramatik şekilde etkilemiş büyük veba salgınının nedenleri, sonuçları, etkileri ve salgının nasıl durdurulduğuna ilişkin geçmişteki tecrübenin kitapta yer alması gerekirdi. Atalarının salgınla olan kümülatif deneyimlerini öğrenemeyen günümüz pandemi mağdurlarının, dramatik pandemi haberleri yayılır yayılmaz tıpkı sudan çıkmış balık gibi şok, korku, panik yaşamasının bir nedeninin de bu yanlış tutum olduğunu ifade etmek abartı olmayacaktır.

Söze konu 10. Sınıf ders kitabında mikrop kavramından ise Akşemseddin'den bahsedilen "...*Maddetü'l Hayat*" adlı eserinde ilk defa bazı hastalıkların, tohum adını verdiği mikroplardan kaynaklandığını öne sürdü." (s.100) şeklindeki paragrafta bahsedilmiştir. Bu paragrafta da mikrobun ne olduğu, gösterdiği çeşitlilik, bulaş yolları, insan ve toplum üzerindeki olumsuz etkileri, mazideki oynadığı role ilişkin bilgilerin üzerinden atlanarak askeri ve siyasi olaylar art arda örneklerle sıralanmış, tek boyutlu bir siyasi tarih kitabı ortaya konmuştur. Tarihçinin ödevinin "nasılsa öyle göstermek" olduğu düşünüldüğünde yazar tek boyutlu siyasi tarih yazıcılığı üslubu yüzünden Kanuni ve Yavuz'un tahtı bırakmalarından tutun Roma ve İspanyol İmparatorluğu'nun çöküşüne kadar tarihin şekillenmesinde pay sahibi olan mikroplardan bahsetme gereği duymamış, tarih biliminin ilkelerini de adeta çiğnemiştir. Oysa Diamond'un (2016, s: 22) ifade ettiği gibi tarih boyunca mikropların demir silahlardan daha çok insan öldürdüğü düşünüldüğünde, mikropların da neredeyse asker ve komutanlar gibi tarih yazdığını ifade etmek anlamsız görünmemektedir. Bu yönüyle ders kitabı yazarlarının hem tarih biliminin yasalarına aykırı davrandıkları hem de öğrencilerin maziye dair bilgilerini genişleterek bugün olup biteni daha iyi anlamalarına yardımcı olacak bir tarih perspektifi inşa etmelerine katkı yapamadığı söylenebilir.

Salgın kavramının geçtiği bir diğer eser 11.sınıf ders kitabıdır. Kitabın (Yüksel vd., 2019, s: 195) "*Osmanlı Devleti'nde Sanayileşme Çabaları*" başlıklı bölümünde "...*Osmanlı Devleti, sanayideki teknolojik gelişmelerin yanında tıbbi gelişmelere de kayıtsız kalmıştır. Salgın hastalıklara karşı modern tıp tekniklerini uygulayamayan Osmanlı Devleti'nde, nüfus artışı Avrupa ülkelerine göre kısıtlı kalmıştır.*" şeklinde söze konu kavramdan bahsedilirken Osmanlı Devleti'ndeki sanayileşme çabalarına olumsuz etkileri olan salgın hastalıkların hangileri olduğu, ortaya çıkış sebepleri, bulaş yolları, evrimi, yol açtığı siyasi, iktisadi, sını ve toplumsal sonuçlar ilk halkasından son halkasına kadar tarihin dışında bırakılmış, kitabın tamamında adeta özetin özetinin özeti biçiminde bilimsel tarih yazıcılığına karşıt biçimde yer bulmuştur. Bu durum, siyasi tarih yazıcılığı anlayışının yalnız 9. 10. sınıf ders kitabı yazarlarına/ ve ders kitaplarına özgü rastlantısal bir yaklaşım değil, 11. sınıf yazar ve kitaplarına da sirayet eden yerleşik bir paradigma olduğu gerçeğini ortaya koymaktadır. Paradigmaya dayanan bu yaklaşım Carr'ın (1996, s: 14) tarihçilerin belge ve yazıtları canları nasıl istiyorsa o şekilde sıraladıkları şeklindeki eleştirisini alenen haklı çıkarmaktadır. Bu durum öğrencilerin geçmişi objektif ve kümülatif şekliyle öğrenme haklarına zarar verdiği için antidemokratiktir, bilim karşıtıdır ve pedagojik değildir. Nitekim Şimşek'in de (2008, s: 11) vurguladığı gibi, "tarih derslerinde öğrencilerin tarihe bütünsel bir bakış geliştiremedikleri için pek çok olayı nedeni ve sonucu ile bilmelerine rağmen bunları bir bütün olarak anlamlı bir biçimde değerlendirmekten oldukça uzak oldukları görülmüştür".

11. Sınıf seçmeli Türk Kültür ve Medeniyet Tarihi (Yılmaz vd., 2019) ders kitabının "*Türk İslam Devletlerinde Şifahaneler*" başlıklı bölümünde aynı konu şöyle ele alınmaktadır: "...*ilk şifahaneler Gazneliler ve Karahanlılar Dönemi'nde yapılmıştır. Bu devletlerden bir süre sonra kurulan Selçuklular, önemli ticaret yolları üzerinde geniş bir coğrafyaya hâkim olmuşlardır. Salgın hastalıkların sivil halk ve ordu üzerinde oluşturacağı tehlikenin farkına varan Selçuklular, tıp merkezi sayılabilecek hastaneler kurmuştur.*" (s.179). Paragraf, sınıf düzeyleri ve ders kitabı yazarları değişse de siyasi tarih anlayışının değişmediğini açıkça ortaya koyan bir belge mahiyetindedir. Paragrafta Selçuklular dönemindeki salgın hastalıklarının sivil halk ve ordu üzerinde tehlike yarattığı vurgusu yapıldığı halde, o dönemin salgın hastalıklarının neler olduğu, bulaş yolları, söze konu şifahanelerde ne tür tedaviler yapıldığı, hasta popülasyonu, vaka örnekleri ve bunlar dışında başkaca ne tür tedbir ve mücadele araçlarına başvurulduğu bilinmez bir konu olarak kalmıştır. Yazarların bahsedip fakat açıklamaya değer bulmamış olduğu salgınlar sadece sıradan/değersiz/kuru bilgiler değil, tarih/doğa/insan etkileşimine alabildiğine etki eden birer tarihi vesikadır. Dilek'in de (2002, s: 18) ifade ettiği gibi tarih değişimin bilimidir. O geçmişten günümüze yaşanan olaylar arasındaki farklılık ve benzerlikleri incelerken, olaylarla insanlar arasındaki ilişkileri, insanların olaylar karşısında gösterdiği tepkileri ve bu tepkilerdeki değişimi konu edinir. Dolayısıyla maziye öğrenmek için emek, para ve zaman ayırdıkları tarih derslerinde tüm öğrencilerin yeni bilgi öğrenirken öncekinden yararlanma hakları vardır ve ders kitabı yazarları onların bu haklarına saygı göstermeli, bilgiyi kümülatif ve holistik sunabilmelidir. Nitekim Geştaltçı psikolojiye göre de parçalı bilgiler yerine bütünsel bilgilerin öğrenmeye katkısı daha fazladır ve akademik başarıyı desteklemektedir.

Aynı eserde mikrop kavramı İbn-i Sina'nın tanıttığı bölümde: "...*Bulaşıcı hastalıkların gözle görülmeyen minik kurtçuklardan (mikrop) kaynaklandığını tespit etmiş...*" (s.178) şeklinde ve Akşemseddin'den bahsedilen kısımda: "...*Mikrop teorisini bulan kişidir.*" (s.187) şeklinde geçmiştir. Kavram, 10. Sınıf ders kitabında geçen bilgileri tekrar etmek suretiyle yalnızca iki defa dile getirilmiştir. Scott'ın (2017, s: 96) "*epidemiolojik fırtınalar*" dediği mikropların Neolitik devirden günümüze kadar tarihsel dönemlerin her evresinde yol açtığı yıkıcı sonuçları olduğunu tarih bize göstermiş olsa da ders kitabı yazarlarının deyim yerindeyse bu gerçeği göstermede tarih kadar cömert davranmadıkları görülmektedir. Böylece öğrencilere karşı etik sorumluk taşıyan yazarların tarih derslerinde, tarihin çok önemli bir öğesini kenara itmekle, öğrencilerin konu ile ilgili geçmiş vakalara ilişkin bilgilerini geliştirmelerinin önünde engel oluşturduklarını ifade etmek haksızlık olmayacaktır.

12. sınıf İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük (Çevik vd. 2019, s: 35) ders kitabının "*Kafkas Cephesi ve 1915 Olayları*" bölümünde: "...*Allahuekber Dağları'nı aşmaya çalışan binlerce Türk askeri, ağır kış koşulları ve salgın hastalıklar nedeniyle düşmanla henüz savaşmadan şehit oldu.*" (s.35) şeklinde Sarıkamış Şehitleri'nden ne kadarının hangi salgın hastalık/ lar nedeniyle şehadete erdiğinden, salgın hastalık/ ların nereden kaynaklandığından, ne tür tedavi tekniklerinin kullanıldığından hiç bahsedilmemiştir. Sayfanın devamında: "*Osmanlı Devleti'nin aldığı bütün tedbirlere rağmen; ulaşım güçlüğü, olumsuz hava koşulları ve salgın hastalıklar gibi nedenlerle tehcir sırasında hayatını kaybeden Ermeniler de olmuştur.*" (s.36) şeklindeki 1915 Tehcir Olayı'na ilişkin bilgilerde de aynı tutum sergilenmiştir. Eserin devamında: "*I. Dünya Savaşı'nda Anadolu*" başlıklı bölümde "...*Sıtma, verem, tifüs, çiçek gibi salgın hastalıklar birçok kişinin yaşamını yitirmesine sebep oldu. Salgın hastalıklar ve yetersiz beslenme nedeniyle birçok bebek daha kundaktayken hayatını kaybetti.*" (s. 43) şeklinde ve son olarak aynı eserin "*Sağlık Alanındaki Gelişmeler*" başlıklı bölümün 129. sayfasında "...*salgın hastalıklar parasız tedavi edilmeye başlandı.*" şeklinde salgın kavramından son derece eksik, yüzeysel ve kestirme biçimde bahsedilip salgının nitelik-nicelik, sebep-sonuç, iç-dış etkilerinden bahsedilmemiştir. Oysa I. Dünya Savaşı'nda, savaş hattının arka cephesindeki sivil halk salgın hastalıklar yüzünden çok büyük acılar yaşamış ve bu durum beraberinde büyük insani dramlara yol açmıştır. Fakat ders kitabı yazarları madalyonun bu yüzünden bahsetme gereği duymamışlardır. Bütünden kopartılmış bilgi yığınlarının anlamlı öğrenmeye katkısının düşük olduğu bilinen bir gerçektir. Wertheimer, Koffka, Levin, Köhler gibi Gestaltçı çağdaş psikologların sunduğu kanıtlar da bu gerçeği doğrular niteliktedir. Keskin'in de (2003, s: 23) ifade ettiği gibi tarih öğretimine çağdaş psikologlar tarafından yöneltilen en ciddi eleştiri, çocukların zamanlarını belli başlı bazı olayların gereğinden fazla vurgulanması yolu ile boşa harcadığı ve bütünü anlamalarına yarayacak geniş kapsamlı kavramların ihmal edildiğidir. Bundan ötürü tüm dünyada holistik eğitim, bütün kişiliği beslemek, bireylerin kendi toplumları ve doğal çevreleri içinde daha bilinçli şekilde yaşamalarına yardım etmek anlamına gelir ve İtalya'da Montessori, Almanya'da Steiner, Hindistan'da Krishnamurti, ABD'de Dewey, İspanya'da Ferrer ve İngiltere'de Neill, okul eğitimi, öğretim ve öğrenme hakkındaki temel varsayımları ile bu bütünsel eğitim içinde değerlendirilmektedir (Şimşek, 2008, s: 6).

Son olarak ortaöğretim tarih ders kitaplarında "salgın" bir kavram olarak geçmiş olsa bile buna ilişkin hiçbir görsel kaynak kullanılmamıştır. Hatta ders kitaplarında atlar, ağaçlar ve duvarlara ilişkin görseller; salgın hastalıklar, pandemi, mikrop, virüs görsellerinden daha fazla rastlanmaktadır. Ayrıca tarih ders kitaplarında "salgın hastalıklar" konusu ve kavramına ayrılan yer oldukça dar ve sınırlı iken, "pandemi" sözcüğü kavram olarak dahi yer bulmuş değildir. Bu durum, tarih öğretiminin başat amaçlarından biri olan öğrencileri içinde yaşadıkları hayat ve koşullar hakkında aydınlatmak, bu koşulların mazideki örnekleriyle mukayesesini kavratmak şeklindeki ilkenin kitaplarda göz ardı edildiğini ortaya koymaktadır.

5. TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu makalede, siyasi/askeri/diplomatik tarih anlayışının önemli olduğu, bunun yanında salgın hastalıklar, pandemi, bulaş yolları, virüs, mikropların toplumlar üzerindeki biçimlendirici rolünün de birer tarih konusu olduğu; dolayısıyla bu konuların da tarih derslerinde öğretilmesinin yararlı olacağı üstünde durulmuştur. Eldeki verilere göre tarih ders konuları içerisinde geçmişteki salgın hastalıklar, pandemi, bulaş yolları, mikrop, virüs vakalarını kapsayan konular üzerinde yeterince durulmadığından bahsedilmiştir. İlâveten salgın hastalıklar, pandemi, bulaş yolları, mikrop, virüs konularının mazideki benzerleri hakkında öğrencilere yeterli tarih bilgisi verilmediği için bu konuda belleklerinin neredeyse boş bırakıldığı vurgulanmıştır. Coronavirüs pandemisi karşısında insanların yaşadığı pesimizm, korku, paronaya, şok, çaresizlik, karantina kurallarını ihlal eden insan manzaraları, alışveriş izdihamları, artan şiddet ve saldırganlık, kesilen idari para cezaları, iktidar ile muhalefet çekişmesi, yönetim ve organizasyondaki aksamalar gibi birbirinden farklı tepkilere bakıldığında okul sistemlerinin salgın hastalıklar, pandemi, bulaş yolları, mikrop, virüs, karantina konuları hakkında mezunlarını yeterli bilgiyle donatamayıp geleceğe hazırlayamadığı anlaşılmaktadır. Hakkında yeterli fikir sahibi olamadıkları konularda bireylerin

bilgisizce ve alabildiğine tutarsız davranmaları hiçbir zaman beklenmeyen bir sonuç olmamıştır. Buna göre, corona virüs pandemisinin yıkıcı sonuçlarına karşı insanların birbirinden farklı tepkiler göstermesini “cahillik” ile nitelemek yerine; geçmişteki kümülatif tecrübeleri yeterli düzeyde öğretememiş okul sistemini sorgulamak daha anlamlıdır.

Makalenin hipotezi şudur: Pandemilerin geçmiş kümülatif örnekleri tarih ders kitaplarında iyi öğretilmemektedir, şayet iyi öğretilmiş olsaydı bireylerin şimdiki anlaması, yorumlaması, yönetmesi daha kolay olurdu. Holistik tarih yaklaşımının savunduğu tez de mazideki olayların bütüncül bir şekilde öğretilmesinin bireylerde kalıcı, işlevsel, verimli öğrenmeye katkı yaptığı, tutarlılık ve başarıyı arttırdığı yönündedir. Geçmiş çok yönlü okuyan, öğrenen bireyler geleceğin analizini mutlaka daha iyi yapar. Bugünkü coronavirus pandemisinde insanların yaşamış olduğu pesimizm, korku, paronaya, hayret, şaşkınlık, çaresizlik ve pandemiyle mücadeledeki yöntem sorunları, mazideki benzer örnekleriyle insanların nasıl başa çıktığı hakkındaki bilgi eksikliğiyle alakasız değildir. II. Abdülhamid’in ifade ettiği gibi; “tarih değil, hatalar tekerrür eder”. Mekteb-i Maârif-i Adli’den günümüze kadar tarih ders kitaplarında mikrop, enfeksiyon, hastalıklar, bulaş yolları, virüs, pandemi konularının egemen siyasi/askeri paradigma yüzünden büyük ölçüde ret ve inkâr edilmesi, askeri, siyasi, diplomatik, vakanüvistik olayların neredeyse tarih derslerinde tek ölçü alınması tekerrür eden tarih hatalarının can yakıcı örneğidir. Tam da bu noktada holistik tarih anlayışıyla maziye bakmanın bir tarafa itilmiş olmasından kaynaklanan bu kusurlu yaklaşımın bedelinin günümüz insanlarınca ödendiğini ifade etmek abartıya kaçmak olmayacaktır.

Siyasi konular, diplomasi, antlaşmalar tarih öğretiminin haklı gerekçelerinden biridir ve siyasi tarih elbette ki öğretilmeli; ulus, aidiyet, kimlik için de siyasi tarihten yararlanılmalıdır. Ancak tarih öğrenmenin gerekçelerinden bir diğeri de geçmişteki insanların siyasi tarih dışındaki davranışlarını öğrenmek ve anlamaktır. Zira bunlar da tarihin akışına yön veren, hızlandıran, yavaşlatan, değiştiren tarihi vakalardır. Dünya tarihi ve Osmanlı/Cumhuriyet tarihinde ne tür salgınlar yaşandığı, bulaş yolları, salgınların sebep sonuçları, salgına karşı alınan tedbirler, halkın verdiği mücadele ve ödümler, yöneticilerin kararları, yıllarca seferde kalan ordu mensuplarının ve sıradan halkın hastalık öyküleri gibi konulara holistik bir yaklaşımla değinilebilir. Bu vakalar tıp veya hastalık tarihi adında bir ünite olarak verilebileceği gibi, kronolojik veya bir mekânsal birliktelik gözetilerek de verilebilir. Böylece öğrencilerin tıp tarihine doğru yolculuk etme merakı, biyoloji, kimya, farmakoloji alanlarına ilgisi de artabilir.

Tıbbi olayların tarihi ders kitaplarında ele alındığında, tarihin kronoloji, antlaşma, taht, savaş, sultan şeklindeki ezberlenmiş ve dar bir alana sıkışmış dili de çeşitlenecektir. Geçmişte yaşanmış bir salgın hastalık; kronolojisi, mekânı, kahramanları, kurbanları ile drama, hikâye, senaryo, film konusu yapılabilir. Öğrenciler doktor, hasta, hemşire, pandemi kurulu üyesi, sağlık bakanı, aşı bulmaya çalışan bir bilim insanı, karantina boyunca görev yapan polis veya 65 yaşında sokağa çıkamayan bir yaşlı rolünü oynayabilirler. Öğrenci böylece hem tarih öğrenir, hem empati yeteneği gelişir, hem de oynadığı rol ile yeni bazı yetenek ve farkındalıklar geliştirebilir. Bu roller ile zenginlik, statü, güç, kudret gibi günümüzde adeta kutsallaştırılmış değerlerin insan sağlığından daha önemli olmadığını; hoşgörü, iyilik, yardımlaşmanın daha önemli olduğunu öğrenebilirler. Dil, din, ırk, mezhep taassubunun dünya vatandaşlığı fikrinden daha değerli olmadığını kavrayabilirler. Tarih dersleri şayet tıp, biyoloji, kimya, farmakoloji konularını da kapsayan bir çeşitlilik kazanırsa kız öğrencilerin erkek egemen diye eleştirdikleri tarihe karşı yargıları yumuşayabilir, tarih derslerine daha olumlu gözle bakabilirler. Müze ve alan gezileri yapılabileceği gibi yazılı, sesli, görsel kaynaklara ulaşılabilir, yerel ve sözlü tarih çalışmaları yapılabilir. Örneğin Manisa Hafsa Sultan Şifahanesi, İstanbul Gülhane Tıp Müzesi, Bursa Sağlık Tarihi Müzesi, Amasya Sabuncuoğlu Tıp ve Cerrahi Müzesi ziyaret edilebilir. Öğrenciler bulunduğu köy, kasaba, ilçe, şehirde bu tip müzeler kurmaya teşvik edilebilir. Okullarında minik tıp müzeleri oluşturabilirler. Tıpkı müze gezileri gibi hastanelere de geziler düzenlenebilir, doktorlardan bilgi öğrenebilirler. Bu sayede öğrencilerin tarihe ilgisi artacağı gibi araştırma ruhları ve başarıları da artabilir. Öğrenciler pandemi, virüs, mikrop, bulaş, aşı, salgın hastalık, karantina gibi konularda kütüphane, internetten bilgi edinerek birtakım simülasyonlar yapabilirler. Bu sayede tarih ve teknolojiyi kaynaştırarak teknoloji destekli tarih öğrenmiş olurlar.

Sonuç olarak şu noktayı kabul etmek gerekir ki; salgın hastalıklar, mikroplar, virüsler tıbbın konusu olduğu kadar tarihin de konularıdır. Geçmiş toplumların salgınlarla nasıl mücadele ettiklerini öğrencilere öğretmek, vakalardan dersler çıkarmalarına ve gelecekte oluşması muhtemel salgın vakalarına karşı bilgili ve hazırlıklı olmalarına tarih dersleri ile katkı yapmak olasıdır. Böylesi bir katkı aynı zamanda öğrencilerin tarihi, kümülatif, holistik/bütüncü şekilde öğrenmelerine de hizmet edecektir. Bütünüyle bilimsel bulgulardan derlenen bu önerilerin uygulanıp uygulanmayacağı corona sonrası dönemde konunun muhataplarının tarihten ne kadar ders aldıklarıyla ilgili bir konu olacaktır.

KAYNAKÇA

- Aktekin, S. (2009). Lise öğrencilerinin tarih derslerinde yerel tarih konularının öğretilmesiyle ilgili görüşleri. *Milli Eğitim Dergisi*, 182, 331-351.
- Aktekin, S. (2009a). Türkiye’de tarih eğitimi. *Çok kültürlü bir Avrupa için tarih ve sosyal bilgiler eğitimi*, 27-44.
- Alkayış, A. (2020). *Çağdaş sorunlar karşısında insan ve eğitim*. Astana Yayınları.
- Arslan, Y. (2006). Lise öğrencilerine tarih kavramlarının kazandırılma düzeyinin incelenmesi ve tarih felsefesi açısından değerlendirilmesi. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi- İstanbul].
- Arslan, Y. (2012). Yerel ve sözel tarih algısının ortaöğretim öğrencileri üzerindeki yansımaları (Tunceli Örneği). [Yayımlanmamış Doktora Tezi. Marmara Üniversitesi- İstanbul].
- Aslan, E. (2005). Türkiye’de tarih eğitiminin sorunları. *Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18, 106-114.
- Aydın, I. (2001). *Osmanlıdan Günümüze Tarih Ders Kitapları*. Eğitim Sen Yayınları.
- Bal, M. S. (2011). Türkiye’de tarih öğretiminin sorunları ve çözüm yolları konusunda öğretmen adayları ve öğretmen görüşlerinin karşılaştırılması. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(15), 371 – 387.
- Baltacı, A. (2019). Nitel araştırma süreci: Nitel bir araştırma nasıl yapılır?. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(2), 368-388.
- Carr, E. H. (1996) *Tarih Nedir?* İletişim Yay.
- Cenoz, J., & Gorter, D. (2011). A holistic approach to multilingual education: Introduction. *The Modern Language Journal*, 95(3), 339-343.
- Crnkovic, I., & Aleksic-Maslac, K., & Jerkovic, H. (2006). Holistic approach in education-filling the gap between different disciplines. In *28th International Conference on Information Technology Interfaces*, (pp. 35-40). IEEE.
- Cunha, B. A. (2004). Historical aspects of infectious diseases, part I. *Infectious Disease Clinics of North America*, 18(1), xi-xv.
- Çencen, N. (2020). Salgın hastalıkların Cumhuriyetten günümüze lise tarih ders kitaplarında işlenişine genel bir bakış. *Milli Eğitim Dergisi*, *Salgın Sürecinde Türkiye’de ve Dünyada Eğitim*, 919-946.
- Demir, A. (2016). Von Muhammad zu Atatürk: Eine Analyse des türkischen Pfades in die Moderne anhand der Theorie des kommunikativen Handelns von Jürgen Habermas. Lit. Verlag: Münster.
- Demircioğlu, İ.H. (2014). “Türkiye’de Tarih Eğitimi: Sorunlar ve Çözüm Önerileri”, *Yeni Türkiye*. 1176-1186.
- Diamond, J. (2016). *Tüfek, Mikrop ve Çelik*. Çeviren: Ülker İnce. Tubitak Yay.
- Dilek, D. (2002) *Tarih Derslerinde Öğrenme ve Düşünce Gelişimi*. Pegem A Yay.
- Doğanay, F. K. (2010). Rüşdiye mekteplerinde tarih dersi. *Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, (25), 107-119.
- Febvre, L. (1956, June). Pour l'histoire d'un sentiment: le besoin de sécurité. In *Annales. Histoire, Sciences Sociales* (Vol. 11, No. 2, pp. 244-247). Cambridge University Press.
- Işık, H. (2008). İlköğretimde tarih konularının yerel tarih ile ilişkilendirilmesinin öğrenci başarısına etkisi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 1(4), 291-310.
- İncegöl, S. (2010). *Sosyal bilgiler dersinde örnek bir sözlü tarih uygulaması*. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi- İstanbul].
- Keskin, K. (2003). *İlköğretim 5. sınıf sosyal bilgiler dersinde öğrencilere tarih kavramlarının kazandırılma düzeyinin araştırılması*. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi- İstanbul].
- Kolb, A. Y., & Kolb, D. A. (2009). Experiential learning theory: A dynamic, holistic approach to management learning, education and development. *The SAGE handbook of management learning, education and development*, 42-68.
- Korthagen, F. A. (2004). In search of the essence of a good teacher: Towards a more holistic approach in teacher education. *Teaching and teacher education*, 20(1), 77-97.
- Kabapınar, Y. (1998a) Kredili Sistem ve Lise Tarih Kitapları. İçinde: Özbaran, S. (ed.) *Tarih Öğretimi ve Ders Kitapları*. Dokuz Eylül Yayınları, s.221-236.
- Koç, Y.(2002). Türkiye’de tarih eğitiminin sorunları. *Türk Yurdu Dergisi*, 22(175), 54-55.
- Köse, M., & Yıldız, A. (2012). Tarih eğitiminde sosyal ve kültürel konuların öğretimi. *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*. 1. 81-99.
- Köstüklü, N. (2004). İlk ve orta öğretimde tarih öğretimi problemler ve öneriler. *Erdem*, 14(41), 1-28.

- Lewis, P. (1998). *Tip Tarihi*. Çeviren: Güdücü, N. Khalkedon Yay.
- McMillen, C. W. (2013). *Epidemic Diseases and Their Effects on History*. Oxford University Press.
- Miller, J. P., Bruce, C. J. R., & Drake, S. M. (1990). *Holistic Learning: A Teacher's Guide to Integrated Studies*. Ontario Institute for Studies in Education.
- Miller, R. (2005). Bütünsel eğitimin felsefi kaynakları. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 3(10), 33-40.
- MEB (2005). MEB 2005 sosyal bilgiler öğretim programı https://tegm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2017_06/13140945_SOSYAL_BYLGYLER_SUNU.pdf
- Rotberg, R. I., & Rabb, T. K. (Eds.). (2014). *Climate and history: studies in interdisciplinary history* (Vol. 341). Princeton University Press.
- Ortaylı, İ. (2007). *Tarih öğretimi için yazılacak kitaba ilişkin sorunlar. Tarih Öğretimi ve Ders Kitapları*. Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Özden, K., & Özmat, M. (2014). Salgın ve kent: 1347 veba salgınının Avrupa'da sosyal, politik ve ekonomik sonuçları. *İdealkent*, 5(12), 60-87.
- Özbaran, S. (ed.) (1998a). *Tarih Öğretimi ve Ders Kitapları*. Dokuz Eylül Yayınları.
- Özbaran, S. (1998b). Türkiye'de Tarih Eğitimi ve Ders Kitapları Üstüne Düşünceler. İçinde: Berktaş, A. ve Tuncer, C. (ed.) *Tarih Eğitimi ve Tarihte Öteki Sorunu*. Tarih Vakfı Yurt Yayınları, s.61-69.
- Sarı, İ. (2007). Sosyal bilgiler öğretiminde sözlü tarih etkinliklerinin öğrenci başarı, beceri ve tutumlarına etkisi. *Yayımlanmamış Doktora Tezi*. Ankara.
- Safran, M. (2002). Ortaöğretim kurumlarında tarih öğretiminin yapı ve sorunlarına ilişkin bir araştırma. *Türk Yurdu*, 22(175), 73-79.
- Scott James, C. (2017). *Against the Green: A Deep History of the Earliest States*. Yale University Press.
- Sadık Yılmaz, H., & Avcı, H. E. (2018). Türkiye'de tarih öğretiminde karşılaşılan problemler üzerine bir araştırma. *Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(12), 320-344.
- Sonal, E. (2021). The History of Literary Theory and Criticism from Plato to the Renaissance Period: Literary Criticism From Plato to Sir Philip Sidney. Dora.
- Şimşek, A. (2008). Tarih derslerinde bütünsel öğrenme: Gestaltçı yaklaşımdan holistik yaklaşıma bir bakış denemesi. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 5(2), 1-16.
- Şimşek, A. (2011). Giriş ya da Heredotos'tan bugüne tarih yazımına kısa bir bakış. Türkiye'de Tarih yazımı, Engin V., Şimşek A. (Ed.). Yeditepe Yay.
- Tekeli, İ. (2000). İlköğretim okulları ve liselerde tarih eğitimi. İçinde: Tarih Vakfı, *Tarih Öğretiminin Yeniden Yapılandırılması*. Tarih Vakfı Yayınları, s.8-40.
- Usta, N. (2011). Türkiye'de tarih öğretiminin sorunlarına bir örnek: Kemal Kara'nın 'İnkılâp Tarihi ve Atatürkçülük' ders kitabında iç ve dış düşman algısı, *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 163-182.
- Yıldız Ö. (2003). Türkiye'de tarih öğretiminin sorunları ve çağdaş çözüm önerileri, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15(2), 181-190.
- Yegen, C. (2016). Annales Okulu, Marc Bloch ve tarih savunusu veya tarihçilik mesleği yapıtı üzerinden Bloch'un tarih anlayışı. *Abant Kültürel Araştırmalar Dergisi (AKAR)*, 1(1), 25-39.
- Wong, L. P., & George, E., & Tan, J. A. M. A. (2011). A holistic approach to education programs in thalassemia for a multi-ethnic population: consideration of perspectives, attitudes, and perceived needs. *Journal of Community Genetics*, 2(2), 71-79.
- Web 1 <https://islamansiklopedisi.org.tr/mekteb-i-maarif-i-adliyye> (e.t. 02.02.2022).
- Web 2 <http://www.teach-nology.com/teachers/methods/holistic/> (e.t. 24.02.2022).

İncelenen Tarih Ders Kitapları

- Alemdar, E., & Keleş, S. (2019). *Çağdaş Türk ve Dünya Tarihi Ders Kitabı*. MEB Yay. (Seçmeli Ders Kitabı).
- Çevik, A. vd. (2019). *Ortaöğretim İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük 12. Sınıf Ders Kitabı*. MEB Yay.
- Tüysüz, S. (2019). *Ortaöğretim Tarih 9. Sınıf Tarih Ders Kitabı*. Tuna Yay.
- Yılmaz, A. (2019). *Ortaöğretim Tarih 10. Sınıf Tarih Ders Kitabı*. İlke Basım Yay.
- Yüksel, E., & diğerleri (2019). *Ortaöğretim Tarih 11. Sınıf Tarih Ders Kitabı*. MEB Yay.
- Yılmaz, D., & diğerleri (2019). *Türk Kültür ve Medeniyet Tarihi Ders Kitabı*. MEB Yay.

Çıkar Çatışması Beyanı: Makale yazarı, herhangi bir kişi veya kurum ile çıkar çatışması olmadığını beyan eder.

Etik Bildirim: Bu araştırma etik kurul onayından muafır.

Katkı Oranı: Yazarın araştırmaya katkı oranı %100'dür.